

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет спеціальної освіти та соціально-гуманітарних наук
Кафедра психології та соціальної роботи

КВАЛІФІКАЦІЙНА (БАКАЛАВРСЬКА) РОБОТА

Розвиток соціальної адаптованості молодших підлітків
у процесі групових занять

Виконала студентка групи Пб-4
спеціальності 053 Психологія
Багдасарова Емма Сергіївна
Керівник: Галієва О. М.
Рецензент Залановська Л. І.
Нормоконтроль: Софія СИТНИК

Запоріжжя 2024

РЕФЕРАТ

Бакалаврська робота: 98 с., 4 табл., 2 рис., 48 джерел, 3 додатки.

Об'єкт дослідження: соціальна адаптованість молодших підлітків.

Предмет дослідження: процес розвитку соціальної адаптованості молодших підлітків.

Мета дослідження: теоретичний аналіз та емпіричне дослідження проблеми розвитку соціальної адаптованості молодших підлітків у процесі групових занять.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення); емпіричні (тестування) «Дослідження соціальної адаптованості П. Кузнецова»; «Визначення особистісної адаптованості школярів» (А. Фурман).; статистичні (кількісна та якісна обробка даних).

Проблема розвитку соціальної адаптованості молодших підлітків в умовах сьогодення набуває особливої актуальності. Адже війна створює виклики щодо супроводу процесу соціального функціонування молодших підлітків. Серед таких викликів, є розвиток у молодших підлітків здатності до ефективного функціонування в складних умовах сьогодення; здатності адаптуватися до змін у соціальному середовищі; навичок здійснювати та підтримувати ефективну комунікацію з різними категоріями осіб тощо. Подолання таких викликів дозволить молодшим підліткам зберегти власне психічне здоров'я через розвиток навичок здійснення ефективної комунікації, вміння долати конфліктні ситуації, вміння підтримувати позитивну атмосферу під час взаємодії із іншими людьми та ін. Розвиток соціальної адаптованості молодших підлітків повинен відбуватися цілеспрямовано, саме тому одним із ефективних засобів її розвитку є групові заняття.

СОЦІАЛЬНА АДАПТОВАНІСТЬ, ВІЙНА, МОЛОДШІ ПІДЛІТКИ, НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД, РОЗВИТОК, ОСОБИСТІСТЬ, СУСПІЛЬСТВО

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема розвитку соціальної адаптованості молодших підлітків в умовах сьогодення – війни росії проти незалежної України – набуває особливої актуальності. Адже війна створює виклики щодо супроводу процесу соціального функціонування молодших підлітків. Серед таких викликів, є розвиток у молодших підлітків здатності до ефективного функціонування в складних умовах сьогодення; здатності адаптуватися до змін у соціальному середовищі; навичок здійснювати та підтримувати ефективну комунікацію з різними категоріями осіб тощо. Подолання таких викликів дозволить молодшим підліткам зберегти власне психічне здоров'я через розвиток навичок здійснення ефективної комунікації, вміння долати конфліктні ситуації, вміння підтримувати позитивну атмосферу під час взаємодії із іншими людьми та ін. Такі тези підтверджуються результатами дослідження «Дослідження чинників соціально-психологічної адаптації українців до умов вимушеної міграції у США», яке проводила А. Єфімова. В процесі дослідження було виявлено, що психологічне благополуччя залежить від соціальної адаптованості [14].

Пошук шляхів розв'язання проблеми соціальної адаптованості здійснювався як вітчизняними так і зарубіжними вченими. А саме питання соціальної адаптації обдарованої людини розглядається К. Андросович, Л. Ткаченко, Г. Ільїною, І. Якимовою, В. Шульгою [1] та ін.; А. Камбур досліджує проблему соціальної адаптації особистості в контексті соціальної роботи [18]; О. Холодїй розглядає певні аспекти соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами [45]; Г. Приб, Я. Раєвська, Л. Бегеза, В. Алещенко досліджують особливості соціальної адаптації особистості в умовах бойових дій [34]; О. Тополь, Н. Єзерська, І. Бойко вивчають проблеми соціально-психологічної адаптації підлітків [13] та ін.

Процес соціальної адаптації має особливе значення не тільки на початку навчання в школі, але і при переході в основну ланку. Наприклад,

саме молодший підлітковий вік багатий драматичними переживаннями, труднощами і кризами. У цей період складаються, оформляються стійкі форми поведінки, риси характеру, способи емоційного реагування. Це період досягнень, стрімкого нарощування знань, умінь, становлення «Я», набуття нової соціальної позиції тощо. Разом з тим, це вік втрат дитячого світовідчуття, появи почуття тривожності і психологічного дискомфорту. Успіх соціальної адаптації багато в чому визначається взаємовідносинами між підлітками освітньої установи. Незважаючи на велику кількість робіт з психології та інших суміжних галузях знань (наприклад, філософії, медицині, психології, педагогіки та ін.) щодо вирішення проблеми соціальної адаптованості, проблема соціальної адаптованості молодших підлітків залишається недостатньо вивченою. З огляду на сформульовану актуальність можна виділити протиріччя, яке спонукає нас до його розв'язання: між потребою розвитку соціальної адаптованості молодших підлітків в умовах сьогодення та відсутністю ефективних розвиткових засобів.

З огляду на останню сформульовану тезу та в результаті критичного огляду проблеми тема роботи визначена в наступній редакції: «Розвиток соціальної адаптованості молодших підлітків у процесі групових занять». Відповідно до теми дослідження нами було сформульовано об'єкт, предмет, мету та завдання.

Об'єктом дослідження є соціальна адаптованість молодших підлітків.

Предмет дослідження: процес розвитку соціальної адаптованості молодших підлітків у процесі групових занять.

Метою дослідження є здійснення теоретичного аналізу та емпіричного дослідження проблеми розвитку соціальної адаптованості молодших підлітків у процесі групових занять.

Відповідно до сформульованої мети нами були поставлені такі **завдання:**

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми розвитку соціальної адаптованості молодших підлітків у процесі групових занять.

2. Виявити стан прояву соціальної адаптованості молодших підлітків.

3. Розробити та апробувати програму групових занять щодо розвитку соціальної адаптованості молодших підлітків.

4. Визначити ефективність програми групових занять щодо розвитку соціальної адаптованості молодших підлітків.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, класифікація узагальнення); емпіричні (тестування) «Дослідження соціальної адаптованості П. Кузнецова»; «Визначення особистісної адаптованості школярів» (А. Фурман).; статистичні (кількісна та якісна обробка даних).

Теоретичне значення роботи полягає в узагальненні наукового матеріалу з проблеми розвитку соціальної адаптованості молодших підлітків у процесі групових занять.

Практичне значення результатів дослідження полягає у розробці програми тренінгових занять щодо розвитку соціальної адаптованості молодших підлітків у процесі групових занять.

Апробація результатів. Апробація результатів дослідження відбулася на V Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих вчених (Багдасарова Е. С. Групові заняття як засіб розвитку соціальної адаптованості молодших підлітків в умовах війни. *Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір в умовах воєнного часу* : збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (м. Запоріжжя, 18–19 квітня 2024 р.) / за заг. Ред. В. В. Нечипоренко. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2024 (подано до друку).

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, які об'єднують шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Містить 4 таблиці. Загальний обсяг роботи складає

98 сторінок, основного тексту – 41 сторінка. Список використаних джерел налічує 48 найменувань.

ВИСНОВКИ

В процесі теоретичного аналізу та емпіричного дослідження проблеми розвитку соціальної адаптованості молодших підлітків у процесі групових занять нами послідовно було вирішено чотири завдання. Відповідно, коротко опишемо результати, які нам вдалося отримати в процесі їх розв'язання:

1. На виконання першого завдання – здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми розвитку соціальної адаптованості молодших підлітків у процесі групових занять – нами було з'ясовано, що категорія «соціальна адаптація» є складним і багатограним явищем. Такі узагальнення ми зробили завдяки здійсненню аналізу поглядів науковців (І. Бойка, І. Галецької, М. Ільєнка, Л. Тютті, О. Сергеєнкової, В. Синявського, І.Татьянчикова) на зміст і суть центральної категорії дослідження – «соціальна адаптація». Серед поданих поглядів найбільш точною, на нашу думку, є позиція М. Ільєнка, Л. Тютті, О. Сергеєнкової, В. Синявського про те, що соціальна адаптація є складним і багатограним явищем, який полягає у пристосуванні індивіда чи групи людей до умов та вимог соціального середовища. Саме таке визначення досліджуваного явища було використано нами в процесі розробки кваліфікаційної роботи. Окрім того, нами було визначено, що соціальна адаптація може включати когнітивний (І. Бойко, О. Сергеєнкова, В. Синявський) та поведінковий (І. Галецька, М. Ільєнка, Л. Тюття, О. Сергеєнкова, В. Синявський, І. Татьяначикова) компоненти. Встановлено, що особистість засвоює соціальний досвід завдяки певним механізмам: навчання, імітацію, наслідування, ідентифікацію, керівництво, інтеріоризацію.

До психологічних особливостей соціальної адаптації підлітків належать: труднощі, пов'язані з кризою цього віку, вираженість у багатьох школярів акцентуацій характеру, несформованість засобів соціально прийнятної поведінки, нездатність підлітка сприймати себе і власні соціальні

зв'язки. Внаслідок дії цих чинників доречно казати про необхідність само в цьому віковому періоді розвивати соціальну адаптованість.

Крім того з'ясовано, що групові заняття можуть бути ефективним засобом розвитку соціальної адаптованості молодших підлітків. Перевагами групових занять для розвитку рівня соціальної адаптованості є розвиток соціальних навичок; зниження соціальної ізолюваності; підтримка емоційного благополуччя; розвиток самосвідомості. Важливо зазначити, що ефективність групових занять може залежати від різних факторів, таких як: розмір та склад групи, ведучий групи, структура занять, залучення сімей.

2. На виконання другого завдання – виявити стан прояву соціальної адаптованості молодших підлітків – нами було складено експериментальний план, який мав підготовчий, організаційний, процесуальний та аналітичний етапи.

В процесі підготовчого етапу емпіричної роботи нами було висунуто експериментальну гіпотезу (рівень розвитку соціальної адаптованості залежить від спеціально розробленої програми групових занять), сформульовані критерії та показники розвитку соціальної адаптованості молодших школярів (когнітивний: здатність аналізувати власні ресурси та ситуацію, життєвий досвід, знання, творчий потенціал; поведінковий: процес засвоєння та реалізацію моделей поведінки, які відповідають вимогам соціального середовища), підібрано методики діагностування (методика «Визначення особистісної адаптованості школярів» (А. Фурман), методика П. Кузнецова «Дослідження соціальної адаптованості»), проведено перший замір рівнів розвитку соціальної адаптованості молодших підлітків. Дослідження щодо визначення рівнів розвитку соціальної адаптованості учнів проводилось під час навчальної практики у лютому 2024 року серед молодших підлітків – учнів 7-А та 7-Б класу Наукового ліцею «Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії» Запорізької обласної ради. У дослідженні брали участь 19 учнів 7-А класу, віком 12-13 років, та 20 учнів 7-Б класу, віком 12-13 років. Виявлені показники рівнів розвитку соціальної

адаптованості в обох групах, за результатом першого заміру, характеризувався незначною неоднорідністю. Проте, факт наявності низького рівня у більшій кількості опитаних групи учнів 7-А класу порівняно із іншою групою обґрунтовує доцільність вибору даної групи як експериментальної, а групу учнів 7-Б класу Наукового ліцею «Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії» Запорізької обласної ради нами було вирішено взяти за контрольну.

3. В процесі виконання третього завдання – розробити та апробувати програму групових занять щодо розвитку соціальної адаптованості молодших підлітків – нами було здійснено формувальний експеримент (реалізація такого завдання відповідало процесуальному етапу експерименту). Із цією метою було розроблено спеціальну програму, яка б була спрямована створення соціально-психологічних умов щодо розвитку соціальної адаптованості молодших підлітків. Основними формами та методами представленими у програмі є творчі завдання, рольові ігри, дискусії, діагностичні методики, медитації, ігри, складання історій, малювання, робота з картинками, релаксаційні вправи, вправи на відреагування, дихальні вправи, рухливі ігри тощо. Програма складається із чотирьох етапів: діагностичний, установчий, корекційний та етапу оцінки ефективності розвиткових впливів. Загальна кількість занять, які включають три модулі – 15. Орієнтовний час реалізації кожного заняття – 40 хвилин. Бажана кількість занять на тиждень – 2 рази.

Розроблена програма була апробована серед учнів, які входили в експериментальну групу: учні 7-А класу Наукового ліцею «Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії» Запорізької обласної ради.

4. В процесі реалізації четвертого завдання – визначити ефективність програми групових занять щодо розвитку соціальної адаптованості молодших підлітків – нами було здійснено контрольний експеримент (реалізація такого завдання відповідало аналітичному етапу експерименту). На цьому етапі було здійснено повторний замір рівнів розвитку соціальної адаптованості учнів.

Методики діагностування були обрані ті ж самі, що і під час першого заміру (методика «Визначення особистісної адаптованості школярів» (А. Фурман), методика П. Кузнецова «Дослідження соціальної адаптованості»). Аналіз результатів формувального експерименту засвідчив позитивні зрушення у розвитку всіх досліджуваних показників розвитку соціальної адаптованості молодших підлітків в експериментальній групі. Високий рівень підвищився на 16% (з 21% до 37%). Середній рівень підвищився на 21% (з 32% до 53%) та є переважаючим. Натомість, на 37% зменшились показники низького рівня (з 47% до 10%). В контрольній групі змін не відбулося. Аналіз отриманих даних свідчить про позитивний вплив впровадження програми розвитку соціальної адаптованості молодших підлітків.

Отже, мету і завдання бакалаврської роботи реалізовано. Наше дослідження не є вичерпним всіх аспектів обраної теми. Відтак, існує потреба у подальшому вивченні методів удосконалення практики розвитку соціальної адаптованості молодших підлітків за допомогою групових занять. Перспективним напрямком для подальших досліджень може стати розширення вибіркової сукупності та удосконалення спеціальної програми щодо розробленої програми розвитку соціальної адаптованості молодших підлітків у процесі групових занять.